

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

PROF. DR. METİN AKAR'A ARMAĞAN

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2021)

Hanife KONCU

Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel
Sanatlar Üniversitesi
hkoncu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9614-2246>

XVII. ve XVIII. Yüzyıl Gazavâtnâmelerinde Savaşılan Milletler ve “Öteki”nin Yorumu*

*The Interpretation of the Nations that Have Been Fought
Against and the “Other” in Seventeenth and Eighteenth
Century Gazavâtnâmes*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 08.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 23.11.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Atıf/Citation

KONCU, H. (2021). XVII. ve XVIII. Yüzyıl Gazavâtnâmelerinde Savaşılan Milletler ve “Öteki”nin Yorumu. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 1751-1768. <https://doi.org/10.34083/akaded.1020504>

KONCU, H. (2021). The Interpretation of the Nations that Have Been Fought Against and the “Other” in Seventeenth and Eighteenth Century Gazavâtnâmes. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(4), 1751-1768. <https://doi.org/10.34083/akaded.1020504>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

* Bu makale, *Tarihten Günümüze Millî Kavrayışlar Sempozyumu* (18-19 Nisan 2019 Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs)'nda sunulmuş ve yayımlanmamış bildiri metninin gözden geçirilmiş şeklidir.

Öz

Hem tarihî hem de edebî sahanın ortak ürünü olan gazavât-nâmeler, Osmanlı tarihine farklı bir bakışı ortaya koyan çalışmalardır. Bu metinler, bir savaş ve zafer anlatısının ötesinde farklı okumalara, farklı çıkarımlara imkân sağlayan, bir kısmı bizzat savaşa katılanlar tarafından kaleme alınmasından dolayı dil ve üslûbu, kelime kadrosu, benzetme dünyası ve cümle yapısıyla da dikkat çeken eserlerdir. Bu makalede, XVII. ve XVIII. yüzyıllardan seçilen bazı fetihnâmelerde/ gazavât-nâmelerde/ zafernâmelerde Osmanlı ordusunun savaştığı milletler ve onların nasıl anlatıldığı, bir başka deyişle “öteki”nin nasıl işlendiği örnek metinlerle gösterilmeye gayret edilecektir. Makalenin başlığında yer alan “öteki” kavramı burada bizden olanın karşıtı yani “biz” den olmayan ya da “biz” in tezadı “diğer” olarak kullanılmıştır. Bilindiği üzere bu tarz bir söylemde kendinden olmayan veya daha doğrusu “düşman” olanların anlatımı hemen her metinde “olumsuz” bir çağrışımı da doğal olarak beraberinde getirecektir. Çalışmada bu husus hakkında bir kesit sunulması amaçlanmıştır. Bunun için farklı özellikler barındıran yedi eser seçilmiş ve onlardan elde edilen verilen değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gazavatnâme, fetihnâme, zafernâme, düşman, öteki.

Abstract

Gazavatnames, which are the common work of both historical and literary fields, are studies that reveal a different perspective on Ottoman history. Beyond a war and victory narrative, these texts are works that allow different readings and inferences and draw attention with their language and style, vocabulary, world of analogy and sentence structure, as some of them were written by people who participated in the war. In this article, some fetihnames/gazavatnames/zafernâmes selected from the 17th and 18th centuries will try to be presented with sample texts the nations the Ottoman army fought against and how they were described, in other words, how the “other” was handled. The concept of “other” in the title of the article is used here as the opposite of what is from “us” or the opposite of “us” as “other”. As it is known, in such a discourse, the expression of those who are not one’s own or rather “the enemy” will naturally bring a “negative” connotation in almost every text. In this study, it is aimed to present a section about this subject. Therefore, seven works with different characteristics were selected and the data obtained from these works were evaluated.

Keywords: Gazavatname, fetihname, zafername, enemy, other.

Giriş

Gazavât-nâmeler/ Fetih-nâmeler/ Zafer-nâmeler Klasik Türk edebiyatının farklı bir cephesini ortaya koyan, “bezm”in yanında “rezm”in ne kadar fazla işlendiğine, önemine dikkat çeken metinlerdir. Bilindiği üzere, milletlerin tarihinde bir savaşta başarılı olmak kadar onun sonraki nesillere nasıl aktarıldığı büyük ehemmiyet arz etmektedir. İşte anılan türdeki eserlerin edebî kaygı yanında farklı fonksiyonları bulunduğunu da dikkate almak gerekir. Nitekim Ağâh Sırrı Levend (ö. 1978) bu metinlerin önemi hakkında, “Türk edebiyatında gaza-name, fetih-name veya zafer-name adını taşıyan edebî metinler, kroniklerle birlikte, Osmanlı tarihinin bazı kerre eksik bıraktığı noktaları tamamlayan önemli belgelerdir. Tarihin akışını değiştiren, yahut yerli ve yabancı birçok sülâlenin kaderini çizen seferlerden çoğu, bu eserlerde bütün ayrıntılarıyla görülür.” demektedir (Levend, 2000, s. 1). Levend’in cümleleriyle ehemmiyeti bir kez daha vurgulanan bu metinlerden bazılarında makalede, farklı bir tarzda yaklaşmaya, onlarda düşmanların anlatımına, bir başka deyişle ötekileştirme üzerinde durulmaya gayret edilmiştir. Ele alınan bu metinlere; “Millet adı barındırıyor mu?”, “‘Öteki’ için kullanılan kelimeler/sıfatlar nelerdir?”, “Benzetme dünyası içinde ‘öteki’nin nasıl bir anlatımı vardır?”, “Öteki nelere benzetilmiştir?” şeklinde sorular yönelterek yaklaşmıştır. Anılan yüzyıllardan yedi eser seçilmiş, bu seçimde eserlerin farklı özellikler barındırmalarına dikkat edilmiştir. Metinlerin bir kısmı manzum, bir kısmı mensur, bir kısmı ise manzum-mensur karışıktır. Kimi metinde şair/yazar bizzat sefere katılmıştır. Bu eserler şöyledir:

- Gazâ-nâme-i Çehrin (XVII. yüzyıl)
- Fetih-nâme-i Cezîre-i Sakız (XVII. yüzyıl)
- Ravzatü'l-Gazâ (XVII. yüzyıl)
- Gazavât-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre (XVII. yüzyıl)
- Zafer-nâme (Tarihçe-i Feth-i Revân ve Bağdad) (XVII. yüzyıl)
- Gazânâme-i Cezzâr Ahmed Paşa (XVIII. yüzyıl)
- Gazavât-ı Cezayirli Hasan Paşa (XVIII. yüzyıl)

Çü Bir Mâr-ı Mûzîdür Ol Engerek (s. 119)¹

Mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan *Gazâ-nâme-i Çehrin*, savaşa katılan bir komutan tarafından yazılması ve bizzat savaşa iştirak edenin gözünden izlenimleri aktarmasıyla dikkat çeken gazavât-nâmelerden biridir. 3102 beyitten meydana gelmiş ve fe’ülün/fe’ülün/ fe’ülün/ fe’ül kalıbıyla kaleme alınmıştır (İsen-Aksoyak, 2018, s. 5,

¹ Mustafa İsen, İsmail Hakkı Aksoyak, *Vuslatî Ali Bey, Gazâ-nâme-i Çehrin*, Ankara, 2018, ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58584,vuslati-ali-bey--gaza-name-i-cehrinpdf.pdf?0.gov.tr

13, 23). Taradığımız eserlerin en fazla ve en farklı millet adını barındıranlarından biri olan metin, Vuslatî Ali Bey (ö. 1688) tarafından yazılmıştır. Şairin eserinde, Leh, Rus, Moskov, Çeh, Bulgar gibi milletleri anarken bunların çaresiz kalıp bir şekilde Osmanlı sultanına bağlı bulduklarını, Moskov'un güçlü bir düşman olduğunu, Ruslardan isyan edenlerin itaat etmeleri ve Osmanlı Devleti'nin kapısında kul, köle olmaları gerektiğini aşağıdaki beyitlerde dile getirdiği görülmektedir:

*Leh ü Rûs çün çâresüz kaldılar
Kul olmağa hatt-ı emân aldılar (s. 88)²*

*Şikest ola Moskov gibi hasm-ı saht
Niçe husn ber-bâd ola laht laht*

...

*İtâ'at kılup Rûs ser-keşleri
Der-i devletün olalar çâkeri (s. 93)*

Vuslatî, metninin yine milletlerden bahsettiği bir başka yerinde Çeh, Çîn, Bulgar ve Rus'un fitne, kötülük ve hile içinde bulduklarını, "gabî (=ahmak, bön)" sıfatıyla andığı Barabaş ve Kalmak'ın ise *çöl domuzu* gibi olduklarını belirtmektedir:

*Çeh ü Çîn ü Lâçîn ü Bulgâr u Rûs
Heme fitne vü şerr ü mekr ü füsûs*

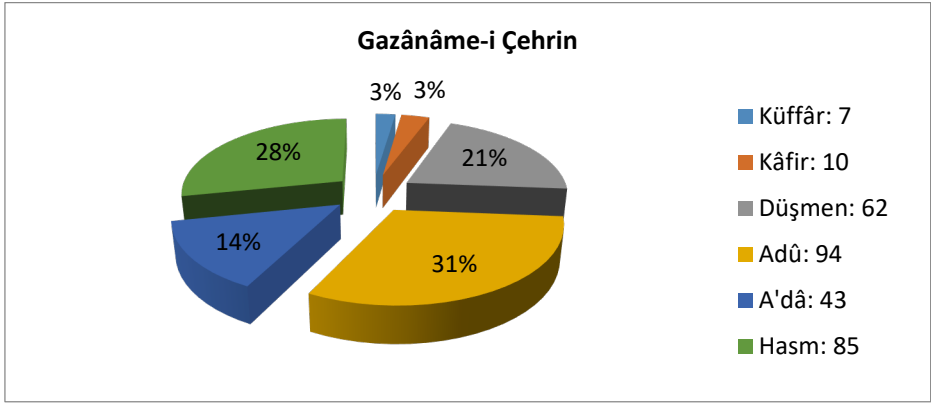
*Barâbâş ü Kalmak dinilen gabî
Sürüp gelmede hûk-i deştî gibi (s.161)³*

Gazavâtname türünden olan metinlerde savaşılan milletler için kullanılan kelimeler görebildiğimiz kadarıyla düşmân/düşmen, kâfir/kefere/küffâr, adû/adüvv/a'dâ, hasm vb. ifadelerdir. Bu metinde savaşılan milletler/öteki için yer verilen kelimelere baktığımızda **küffâr**: 7 defa, **kefere**:- , **kâfir**: 10 defa, **düşmen**: 62 defa, **'adû**: 94 defa, **a'dâ**: 43 defa, **adüvv**: - ve **hasm**'ın 85 defa kullanıldığı görülmektedir. Anılan kelimelerin çoğu kez bir sıfatla birlikte yer aldığı da belirtilmesi gereken hususlar arasındadır: "Küffâr-ı dûzah-karâr" (s. 157), "küffâr-ı bed-likâ" (s. 164), "küffâr-ı bergeşte-ser" (s. 206) gibi. Bunların yanında yine düşmanı ifade için "türe-dil" (s. 59), "ser-keş-i rû-siyâh" (s. 78), "şeyâtîn-i şirret" (s. 85), "kavm-i rûbeh-şiyem" (s. 203) vb. kullanımlara da tesadüf edilmektedir. Bu kelimeler arasında en fazla yer verilen "hasm" kelimesidir ve çok sayıda "olumsuz" sıfat ve ifadeyle kullanımına rastlanmaktadır: "Hasm-ı dagal" (s. 35), "hasm-ı gûl" (s. 58), "hasm-ı nekbet-zede" (s. 61), "hasm-ı saht" (s. 61), "hasm-efgen" (s. 65), "hasm-ı şûm" (s. 67), "hasm-ı dûzah-

² Alıntılanan metinlerde birlik sağlamak amacıyla transkripsiyon kaldırılmıştır.

³ Bu metnin de yer aldığı bir çalışma için bkz. Dursun Ali Tökel, "Şairin Tarihe Düştüğü Not: Şair Gözüyle Kara Mustafa Paşa ve Çehrin Seferi", *Uluslararası Merzifonlu Kara Mustafa Sempozyumu (08-11 Haziran 2000)*, Merzifon Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 371-382.

makar” (s. 83), “hasm-ı dîn” (s. 113), “hasm-ı bed” (s. 115), “hasm-ı nâkıs-derûn” (s. 115), “hasm-ı li’am” (s. 118), hasm-ı haşîn (s. 157), hasm-ı gurâb (s. 174), hasm-ı liyâm (s. 184), hasm-ı siyeh-rûzgâr (s. 184), “hasm-ı anûd” (s. 188), “hasm-ı gâv” (s. 190), “kelâgân-ı hasm” (s. 192), “hasm-ı bed” (s. 194), “hasm-ı fâsid-me’âl” (s. 201), “hasm-ı bed-dil” (s. 202), “hasm-ı cehennem-vatan” (s. 203), “hasm-ı fuzûl” (s. 204), “hasm-ı haşîn” (s. 206), “dîv-i hasm-ı hezîmet-şî’âr” (s. 208), “hasm-ı pür-nekbet” (s. 216), “hasm-ı şîrret-pezîr” (s. 220), “hasm-ı haşeb” (s. 220), “hasm-ı pest” (s. 227), “hasm-ı vegâ” (s. 234), “hasm-ı rekîk” (s. 235), “hasm-ı bergeşte-baht” (s. 236), “hasm-ı rezîl” (s. 236), “ten-i hasm-ı dîv” (s. 251), “katl-i hasm-ı şakî” (s. 252), “hasm-ı bed-ahter” (s. 255), “hasm-ı âhen-dil” (s. 256), “hasm-ı Fir’avn” (s. 260), “şeyâtîn-i hasm” (s. 286) gibi. Bu metinde yer alan ve düşman için kullanılan kelimelerin dökümünü aşağıdaki grafikte görmek mümkündür⁴:

Şair/Yazarın üslûbunu oluşturan kelimeler, bizi onun düşünce tarzına, metnini yazarken hissettiği duygulara ulaştıran ve bunlardan bir sonuç çıkarmamıza yarayan malzemelerdir. Üstteki tablo belki de bize şairin “düşman” tanımında neyi tercih ettiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu metinde ihtiyat kaydıyla din konusunun değil de savaşılan milletlerin sadece düşman olmalarının önem taşıdığı söylenebilir. Zira şair en fazla *hasım* ve *adû* kelimelerine yer vermiştir.

Esere farklı bir yönden, benzetme dünyası yönünden bakıldığında ise bu milletlerin anlatımında daha ziyade “köpek”, “tilki” gibi hayvan adlarına ve “şeytan”, “ateşe tapan”, “lanetli” gibi *olumsuzluk* çağrıştırmaya ve sıfatlara başvurulduğu görülür.⁵ Yıkıcılığıyla metinlerde karşımıza çıkan “Ye’cûc” kavmi de düşmanı

⁴ Makalede ele alınan XVII. ve XVIII. yüzyıl gazavâtnâmelerinin tarama imkânına sahip olunanları üzerinde kelimelerin kullanım sıklığı hakkında şemalar oluşturulmuş, tarama imkânı olmayan metinlerden ise örnek kullanımlar aktarılmıştır.

⁵ Gazavâtnâmelerde yer alan edebî tasvirler üzerine ayrıntılı ve geniş bir çalışma hazırlayan Kürşat Şamil Şahin, “Düşman askerleri için: Küffâr-ı hâkisar, melâhide-i mel’unlar, pis, murdar, korkak,

anlatmak amacıyla kullanılan unsurlardandır.⁶ *Gazânâme-i Çehrin*'de yukarıda sayılan benzetmeleri gösteren beyitler şöyledir:

Seg-i Moskov ol kec-rev-i bî-usûl
O **rûbâh-ı** bed-bahtı itdi kabûl

Uyup **dîv-i** nefse azıtdı yolın
Ki şîrûn şikârına saldı elin (s. 110)

Dahı olmamışdı o **gebr-i la'în**
Tabanca-hâr-ı bâzû-yı ehl-i dîn (s. 111)

Çıkup **hasm-ı bed-dil** çü **Ye'cüc-i dûn**
Fezâ-yı vegâ oldı mahşer-nümûn (s. 202)

Vuslatî, Osmanlı askerlerini *Allah'ın ayetlerine* benzettiği bir beyitte, düşman askerlerini *şeytana* teşbih eder ve şeytanın *Kur'ân*'dan kaçması gibi onların da Osmanlı ordusundan kaçtığını ifade eder:

Görindükde ol **âyet-i Kirdgâr**
Kaçar **dîv-i hasm-ı hezîmet-şi'âr**

Açılmakla ol **mushaf-ı ihtirâm**
Gelür âteş-i kîneye inhizâm (s. 208)

Yine metnin benzetme dünyası içinde örnek verebileceğimiz bir başka husus, *gûy u çevgân* oyununa yapılan atıftır. Malum olduğu gibi yönetici sınıf oyunu diyebileceğimiz *gûy u çevgân* Klasik Türk şiirinde genelde “âşık-maşûk” ekseninde kullanılır. Nitekim bu teşbihte âşığın başı top olurken maşûğun saçı *çevgân* olmuştur. Bu gazavatnâmede düşmanın/ötekinin başı “*gûy=top*”, Osmanlı askerinin kılıcı “*çevgân=ucu kıvrık sopa*” olmaktadır.⁷

Ser-i Rûs çün **gûy-ı** galtân olur
Ana tîg bir turfa **çevgân** olur (s. 206)

canavar, hayvan, kelb-i cehennem (cehennem köpeği), şer, bozguncu, münafık, şeytanın ordusu (şeytanın askeri), çakal yavruları, çıyan suratlı kâfir, pelid (pis, murdar, alçak) gibi sıfatlar kullanılır.” diyerek bu konudaki benzetmeleri belirtmektedir (Kürşat Şamil Şahin, *Gazavatnâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri (15-16. Yüzyıl)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2015. s. 202).

⁶ Aynı benzetme için bkz. Kürşat Şamil Şahin, a.g.t., s. 189.

⁷ Aynı konuda XV. ve XVI. yüzyıl metinlerinden örnekler için bkz. Kürşat Şamil Şahin, a.g.t., s. 161, 162.

Eserden örnek verilebilecek bir başka atıf şeytân-şihâb telmihidir. Bilindiği üzere *Kur’ân-ı Kerîm*’in birçok ayetinde yer alan şihâb, “ışıklı nokta, kıvılcım, ateş parçası” (Ayverdi, 2010, s. 1149) anlamına gelir ve Cin suresinin 9. ayetinde, “Halbuki biz, (daha önce) göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk. Fakat şimdi her kim dinlemeye kalkacak olursa, kendini gözetleyen yakıcı bir ışık bulur.” buyrulur. Ahmet Talat Onay (ö. 1956) da şihâb konusunda birçok rivayetin olduğunu ifade ederken “Meleklerin semâya ‘gizli haberler çalmak için’ yaklaşan şeytanı koğmak için kullandıkları kırbaçlardır.” (Onay, 2002, s. 400) demektedir. Beyitte tüfek, ateş topuna benzetilirken düşman, şeytan olarak tasavvur edilmiştir. Tüfeği kullanan Osmanlı askeri ise “melek” konumunda kullanılmıştır:

Tüfengi şihâb-ı rücûm itdiler
Şeyâtîn-i hasma hüçûm itdiler (s. 286)

Bu metinlerde genel olarak en fazla kullanılmaya müsait anlatım yöntemlerinden biri “tezad”dır. Zira iki unsurun karşılaştırılması, birinin yüceltilirken diğeri aşağılanması bu sanatla rahatlıkla sağlanabilir. “Biz”i anlatırken *olumlu, iyi, güzel, yararlı* gibi kelimeler tercih edilirken “öteki” yani düşmanın anlatımında tabii olarak bu özelliklerin zıddı olan *olumsuz, kötü, çirkin ve zararlı* nevinden sözcükler karşımıza çıkacaktır. Meselâ aşağıdaki beyitte hem telmih hem de tezad bulunmaktadır. Şair, Hz. Mûsâ kıssasına telmih yaparken “Kelîm” ve “hasm”la birleştirdiği “Fir’avn”ı tezad olarak kullanmaktadır:

Tüfeng ejdehâ hışt ‘asâ-yı Kelîm
Salarlar dil-i hasm-ı Fir’avn’a bîm (s. 260)

Metnin bir başka kısmında ise “Moskov” ve yaptıkları; “ahu, yılan, çakal ve tilki” gibi hayvanlarla benzerlik kurularak anlatılmaktadır:

Ki Moskov ol ahû-yı bed’rîde-nâf
Tutup kec-revân-ı tarik-i hilâf

Misâl-i şegâl-i şefek-sâz u lûk
Reh-i hîle-kârîye itmîş sülûk

Sezâ mı eyâ şîr-i çengâl-kâr
Fezâmuzda ol rûbeh ide karâr

Çü bir mâr-ı müzîdür ol engerek
Başın darb-ı kahr ile ezmek gerek (s. 118, 119)

Leh kralının sıfatlarının sıralandığı bir diğer bölümde ise onun boş, yararsız bir âteş-perest olduğu ve doğru yoldan saptığı vurgulanırken, kötü bir çakala benzeyen bu kralın uzun yıllar Osmanlı padişahının gölgesinde rahat bir şekilde yaşadığı da beyitlerde gözler önüne serilmektedir:

*Velî Leh kıralı o **gebr-i fuzûl**
 Reh-i istikâmetden itdi 'adûl
 Niçe yıllar olmuşdı o **bed-şegâl**
 Şehün zıll-i 'ahdinde âsûde-hâl (s. 64)*

Yine şairin dilinden bu “bed-fi’âl” krala, gazap edilmesi ve kulağının çekilmesi gerektiği vurgulanırken onun kurnazlık etmesinin alışlagelmiş bir âdet olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda dostluk ormanı daralmıştır ancak hükümdarın aslan gibi olan adı/şöhretinin av yerinde o tilkinin (kralın) bulunmasına izin vermeyeceği de âşikârdır:

*Dahı çokdan olmuşdı o **bed-fi’âl**
 Sezâ-yı gazab lâyıık-ı güşmâl*

*Şegâl-i reh-i hîle-kârî idi
 Velî **dilkülenmek** şî’ârî idi*

*Bu dem teng olup bîşe-i dostı
 Çıkar kürkçi dükkânına postı*

*Komaz neng-i şîrâne-i şehriyâr
 İde saydgâhında **rûbeh** karâr (s. 65)*

Kelle-i Küffârdan Kuleler Ser-keşide-i Âlem-i Bâlâ (s. 65) ⁸

Müellifi belli olmayan eserlerden olan *Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız*, Sultan II. Mustafa (salt. 1695-1703) devrinde Sakız Adası’nın geri alınmasını anlatmaktadır (Adamaz, 1998, s. önsöz). Mensur olan eserde beyt, rubâ’î, kıt’a, nazm ve mesnevî gibi nazım şekilleri bulunmaktadır. Rus, Kazak, Macar gibi millet isimlerinin yer aldığı metinde, bunların değişik sıfatlarla kullanıldığı gözlemlenmektedir: “**Rûs-ı** menhûs” (s. 52), “**Kazak-ı** bed-mezâk” (s. 52), “**Venedik** melâ’ini” (s. 53), “**Macar** eşkiyası” (s. 69), “**Nemçe küffârı**” (s. 69), “**Nemçe** keferesi” (s. 69) gibi. Millet adı yerine kullanılan ifadeler arasında, “cünûd-ı küffâr (s. 23), lâşe-i küffâr (s. 53) “leşker-i küffâr” (s. 53), “cezîre-i mezbûre keferesi” (s. 53), “küffâr” (s. 53), “küffâr-ı hîlekar” (s. 54), “küffâr-ı bed-girdâr” (s. 54), “melâin-i bed-âyîn” (s. 55), “küffâr-ı hâksâr” (s. 55), “küffâr-ı nuhûset-şî’âr” (s. 60), “küffâr-ı bed-kâr” (s. 64), “küffâr-ı dalâlet-girdâr” (s. 67), “leşker-i a’dâ” (s. 67), “pençe-i tasallut-ı küffâr” (s. 68), “makarr-ı kilâb-ı küffâr” (s. 68), “küffâr-ı kerîza” (s. 76), “küffâr-ı dermânde” (s. 79), “leşker-i keferesi” (s. 54) vb.

⁸ Kadir Adamaz, *Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1998. Tezlerden yapılan alıntılardaki farklılıklar tarafımıza aittir.

kullanımlara yer verilirken “fırka-i dalâl” (s. 69) gibi düşmanların topluluk adlarıyla da anlatımları söz konusudur.

Benzetme açısından bakıldığında, secilerle ve yer yer birleşik cümle özellikleriyle dolu eserde, bazı kuş isimlerinin tarafları ifade etmek üzere kullanıldığı da görülmektedir:

... a'dâ-yı hilekâr ile ol âşiyâne-i **şeh-bâzân** lâne-i **bûm**-ı şûm-ı **zâg**-siriştân olursa bizim dahi **murg**-ı huzûrumuz uçar... (s. 60).

Birçok gazavâtnâmede karşımıza çıkan *gûy u çevgân* burada da yer almaktadır. Aşağıdaki metinde kılıç şekil açısından çevgân olmuş, bunu takip eden kompozisyon içinde düşman kelleleri gûy olarak ifade edilmiştir.⁹ Ölen kâfirlerin âdeta kuleler oluşturduğunun belirtildiği metinde bu yığının gökyüzüne baş çektiği de anlatılmaktadır:

... huzûr-ı hümâyûnda dest- âvîz-i kelle-i bürîde ile nümûdâr olanlara onar esedî gurûş inâm olunup hilye-i hayât ile berâverde olunan üsârâyı giriftâr idenlere **çevgân-ı şimşîr** ile **gûy-ı kellelerin** galtîde-i hâk-i helâk itmek şartı ile hazîne-i inâyetden yirmi beşer gurûş ihsân olunup pîş-gâh-ı otâk-ı hümâyûnda bürîde-i tîg-ı demâr olan **küffârdan kuleler** ser-keşîde-i âlem-i bâlâ oldu. (s. 65)

Bir başka benzetmede ise Tittle Kalesi'ne kâfirlerin musallat olması “pençe” kelimesiyle verilmiş, “pençesine düşmek”, “pençesine girmek” ifadeleriyle bir olumsuz bakış açısı yaratılmış ve köpeklere benzeyen kâfirlerin buraya tam olarak yerleşmemeleri için önlem alınması gerektiği belirtilmiştir:

... pençe-i tasallut-ı küffâra giren Kal'a-i Tittle makarr-ı **kilâb-ı küffâr** olmadan tahlîs ve bu hidmet-i seniyyeye ihtimâmını tahsîs idüp hâr-ı illet-i bî-câ dâmen-gîr-i te'hîr ve tesvîf olmaya... (s. 68)

Sâha-i Cehennemden Bir Vâdi-i Nâr (s. 19, 20)¹⁰

Mustafa Zühdi tarafından yazılmış olan *Ravzatü'l-Gazâ*, XVII. yüzyılda Avusturya Seferi'ni anlatan mensur bir metindir ve yazarının kendi gözlemlerine yer vermesi bakımından önem taşımaktadır (Yılmaz, 2012, s. IX). Beyt, mısra, rubâ'î ve kaside gibi nazım şekillerini barındıran, Türkçe ve Farsça manzumeler ihtiva eden eserde,¹¹ diğer metinlerde de olduğu gibi “la'în-i dûzeh-karîn” (s. 1), “küffâr-ı dûzeh-

⁹ Örnekler için bkz. Kürşat Şamil Şahin, a.g.t., s. 161, 162.

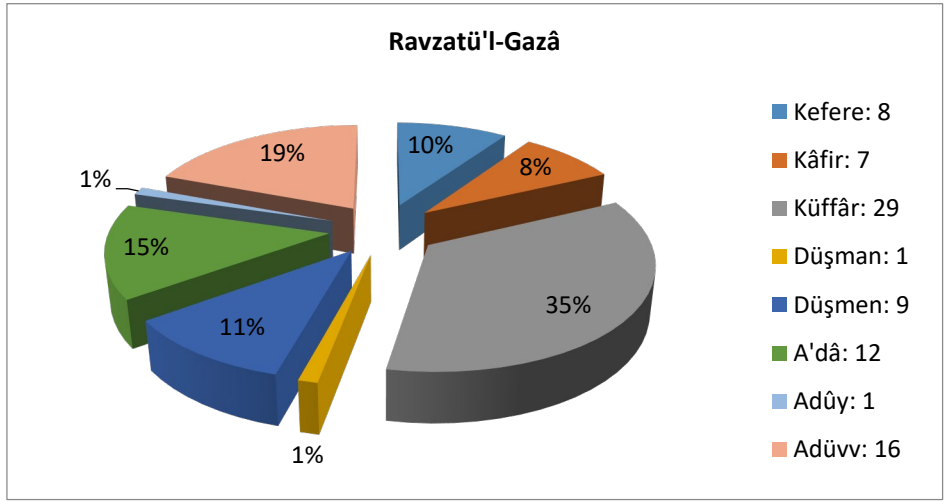
¹⁰ Merve Yılmaz, *Mustafa Zühdi Ravzatü'l-Gazâ (Târih-i Uyvar) (1663-1665) Tahlil ve Metin*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

¹¹ Merve Yılmaz, “Fakat Mustafa Zühdi gözlemediklerini yazarken eserinin tarihi ehemmiyetinden çok, edebî açıdan değerli olmasına dikkat etmiş gözükmektedir. Sıklıkla söz sanatına müracaat etmesi, Osmanlıca ve Farsça şîrleri, Arapça âyet ve ibareleriyle eser edebî açıdan gerçekten zenginlik arz etmektedir.” der (Merve Yılmaz, a.g.t., s. XIV).

karâr” (s. 10), “küffâr-ı hâk-sâr” (s. 10), “küffâr-ı dalâlet-kâr” (s. 14), “tâ’ife-i hâ’ife” (s. 18), “hây hûy-ı küffâr-ı dalâlet-rehîn” (s. 20), “lâşe-i küffâr” (s. 21), “küffâr-ı dûzeh-karîn” (s. 25), “kefere-i fecere” (s. 51) vb. kullanımlar söz konusudur. Dikkat çeken bir detay “kefere” kelimesinin daha çok “fecere”yle birlikte kullanımındır ki iki kelime arasında hem ses hem de vezin açısından uygunluk söz konusudur. Yine “küffâr” kelimesinin daha çok “hâksâr” veya “dûzeh-karâr” sıfatlarıyla kullanıldığı görülmektedir. Böylece şair ve yazarların genel kullanımın dışında kullandıkları kelimelerde, kelime tercihlerinde ses uyumuna riayet ettikleri de düşünülebilir.

Bu metinde “adüvv” kelimesiyle ilgili olarak yer alan kullanımlarda ise “düşman kıran, düşman avlayan, düşman yok eden” şeklinde kılıca, oka veya Osmanlı padişah ve beylerine atfedilen özellikler yer aldığı görülmektedir: “Şemşîr-i adüvv-tedmîr-i şehen-şâhî” (s. 2), “Tatar-ı adüvv-şikâr” (s. 19), “mîrzâyân-ı adüvv-şikâr” (s. 33), “tîr-keş-i adüvv-küş” (s. 35), “şemşîr-i adüvv-tedmîr-i pâdişâhî” (s. 36), “şemşîr-i adüvv-tedmîr” (s. 36) vb.

Eserde, **kefere**: 8 defa, **kâfir**: 7 defa, **küffâr**: 29 defa, **düşman**: 1 defa, **düşmen**: 9 defa, **a’dâ**: 12 defa, **hasm**: -, **adüvv**: 16 defa, **adû**: 1 defa kullanılmıştır. Bunların grafikte gösterimi şöyledir:

Metnin benzetme dünyası içindeki anlatımlarda karşılaştırmalar yapıldığı da göze çarpmaktadır. Yazar ifade edilen kompozisyona göre, bir nehrin iki yakası üzerinde iki ordunun konuşlanmasını anlatmakta; Osmanlı ordusunun bulunduğu yakayı bahar zamanında her tarafı çiçeklerle bezenmiş bir sahra olarak tasvir ederken düşman

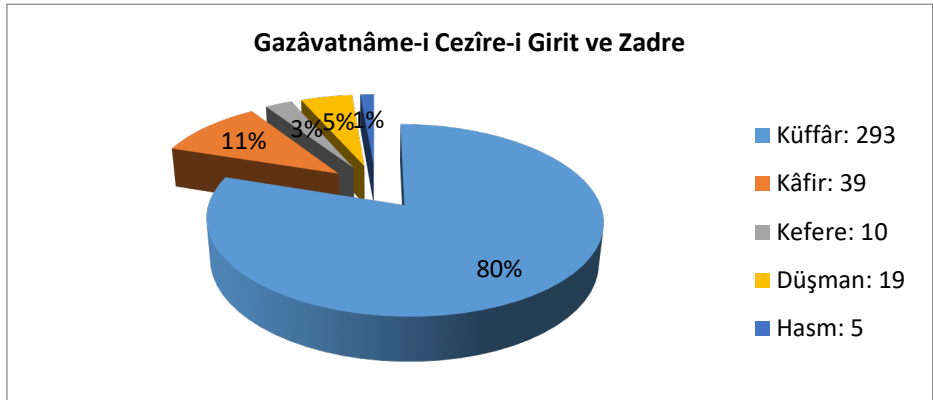
ordusunun bulunduğu diğer yakayı âdeta cehennemden bir ateş vadisi olarak betimlemektedir:

... kenâr-ı nehr-i mezbûr, **hıyâm-ı guzât-ı İslâm** ile mânend-i fasl-ı bahâr bir **sahra-yı şükûfe-zâr** ve öte yakası dahi melâ’in-i mezbûrenin asker-i hezîmet-eseri ile gûyâ **sâha-ı cehennemden** bir **vâdi-i nâr** olup asker-i İslâmı nehr-i mezbûru mürûr etmekten men’ eylemek için suyun öte yakasına toplar götürüp... (s. 19, 20)

Küffâr-ı Hâksârı Hâk ile Yeksân (s. 51)¹²

Sipahizâde Ahmed Efendi’nin yazdığı *Gazavât-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre*, esas itibariyle Sultan İbrahim (salt. 1640-1648) zamanında Bosna’daki mücadeleleri işlemektedir (Arslan, 2009, s. XI). Mensur tarzda kaleme alınmış eserde Arapça, Farsça ve Türkçe manzumeler de bulunmaktadır (Arslan, 2009, s. XXIII). Metin incelendiğinde Frenk, Leh, Çeh, Nemçe, Macar, Üngürüs, Hırvat, Diyaklı Urus keferesi gibi millet adlarına yer verildiği, kimi zaman bunlarla değişik sıfatlar kullanıldığı da görülmektedir: **Macar-ı bî-karâr** (s. 110), **Freng-i bed-reng** (s. 91) gibi.

Metnin kelime kadrosu içinde **kâfir**: 39 defa (en fazla kâfir-i bî-dîn ve kelle-i kâfir), **küffâr**: 293 defa, **kefere**: 10 defa, **düşmân**: 19 defa, **hasm**: 5 defa, **düşmen**: -, **adû**: -, **a’dâ**: -, **’adüvv**: - geçmektedir. Bu verilerin grafiği şöyledir:

Metinden bir örnek olarak Sultan Süleyman (salt. 1520-1566) ile Kral Lavoş’un (salt. 1516-1526) savaştan sonraki durumlarının anlatıldığı pasaj verilebilir. Burada kralın ve siyah yüzlü askerlerinin bozguna uğradığı, pek çok kâfirin kellesinin vurulduğu ifade edilirken Kral Lavoş’un siyahlar giydiği, kara bir bataklık içinde

¹² Mürvet Arslan, *Sipâhizâde Ahmed’in Gazâvat-Nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme-Transkripsiyon)*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

öldüğü, leşini bir gazinin bulduğu ve başını kesip kılıcıyla beraber padişaha götürdüğü dikkatlere sunulmaktadır:

... ba'de-zamân fâtih-i Kal'a-ı Budin merhûm ve mağfûrûn-leh Gâzî Sultân Süleymân Han aleyhi rahmetü'l-gufrân gazâ-ı uzmâ idüp **Mohaç'da Lâvoş Kralı ve asker-i rû-yı siyâhın münhezim idüp ve nice bin kelle-i kâfirî kat' olunup ve Lâvoş-ı siyâh-pûş kara batac içinde çinilenmiş ve mürd olmuş bir garîb gâzî leşin bulup ve başın kal' idüp başın ve kılıcın hünkâr-ı kâmkâr huzûrına getürdükde ahz olunan üsârâ kral-ı bed-fi'âlin başın ve seyfin için ve giriv koparup haber virdiklerinde** sa'âdetli pâdişâh-ı zillu'llâh mezbûr gâziye murâdı üzre ze'âmet ve nevâkir-ı bisyâr ile hil'at-i fâhire virüp ihsânıyla ignâ itmişdir. (s. 72)

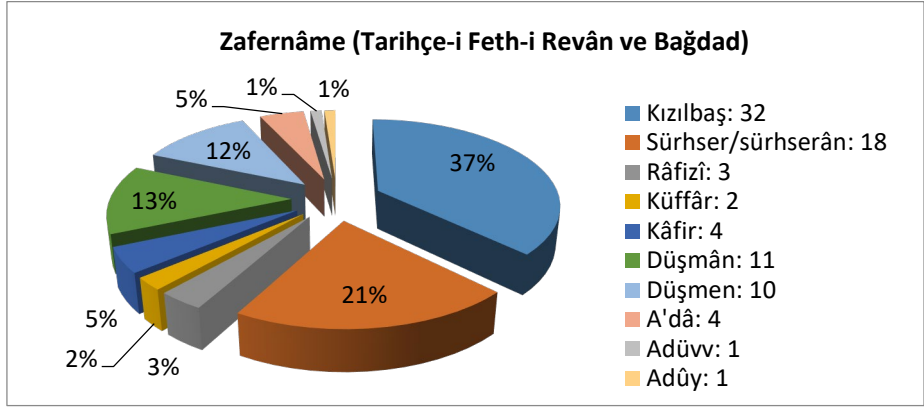
Yazar eserinin bir başka kısmında ise düşman askerlerinin çokluğunu ve hareket tarzını ifade ederken onları “domuz sürüleri”ne benzetir ve tıpkı onlar gibi korkusuz, tek seferde hücum ettiklerini ve İslâm askerine göz açtırmadıklarını aşağıdaki cümlelerde vurgular:

Lâkin **küffârın kesret-i cüyüşü** olup dört taraftan **domuz sürüleri** gibi **bî-muhâbâ yek-bâr hamle vü hücum** idüp göz açdırmayacak asker-i İslâm hem şey-i kalîl hem nefir-i âmm... (s. 33)

***Ol Gürûh-ı Mekrûh Hınzır Sürüsü Gibi* (s. 45)¹³**

Kemankeş Kara Mustafa Paşanın (ö. 1644) teklifiyle Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi (ö. 1658) tarafından kaleme alınan *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revân ve Bağdad)*, sekiz bölümden oluşmakta ve Sultan IV. Murad'ın (salt. 1623-1640) Revan ve Bağdat seferlerini işlemektedir (Yıldırım, 2005, s. XVIII). Eserde, millet adı olarak “Kazak eşkıyâsı” (s. 53), “Moskov kralı” (s. 77), “Rûs” (s. 58) gibi kullanımlara yer verilmiş, düşmanı anlatmak için **kâfir**: 4 defa, **küffâr**: 2 defa kullanılmış, **kefere** ise hiç kullanılmamıştır. Metinde “düşman-ı çâr-yâr-ı güzîn” (s. 4), “düşman askeri” (s. 25), “düşmân-ı dîn-i **rafaza-i bed-âyîn**” (s. 42), “adüvv” (s. 9), “a'dâ” (s. 65), “melâ'in-i hâsirîn” (s. 53) gibi kelimeler yanında daha ziyade mezhep farklılığını belirtmek gayesiyle “sürhserler” (s. 11), “kızılbaşlar” (s. 13), “kızılbaş-ı bed-ma'âş” (s. 29), “a'dâ-yı dîn surhserân-ı bed-âyîn” (s. 37) vb. ifadelerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Eserde, **kızılbaş**: 31 defa, **sürhser/sürhserân**: 18 defa, **râfizî**: 3 defa, **düşman**: 11 defa, **düşmen**: 10 defa, **a'dâ**: 4 defa, **adûy**: 1 defa, **adüvv**: 1 defa kullanılmıştır.

¹³ Nermin Yıldırım, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Tahlil ve Metin*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

Mensur tarzda yazılmış olan eserde, tıpkı manzumalarda olduğu gibi yine “öteki” için “hayvan” benzetmesi yapılır. Meselâ yazar, “onlar” için önce *iğrenç bir topluluk (gürûh-ı mekrûh)* ifadesine yer verirken belki söylemini kuvvetlendirmek gayesiyle hemen arkasından gelen ifadede *domuz sürüsü (hınzır sürüsü)* gibi hareket ettiklerine dikkat çeker. Bir sonraki cümlede de *kötü yaratılışlı (bed-nihâd)* olduklarını *batıl/yanlış düşünceleri (zu'm)* sebebiyle *karşı çıktıklarını (muhâlefet ve inâd)* ve savaşın yeniden başladığını anlatır. Israrla vurgulanan bu olumsuz yaklaşımla âdetâ yazar okuyucuyu kendi gibi bakmaya/kendi gibi düşünmeye yönlendirir:

... diyâr-ı Aceme gitmek için ol **gürûh-ı mekrûh hınzır sürüsü** gibi kapuya ugradılar. Çünkü Revân'da anlara silâhları ile gitmelerine ruhsat virilmeyüp yarakları alınmak murâd olunmagın **ol bed-nihâdlar** zu'mlarınınca **muhâlefet ve inâd** itmek isteyüp tekrâr âteş-i harb ü kitâl işti'âl eyledi. (s. 45)

Hûn-ı Düşmânân Siller Gibi Revân (s. 21)¹⁴

XVIII. yüzyılın müellifi bilinmeyen eserlerinden olan ve ihtiyat kaydıyla Resmî Mustafa Efendi'ye ait olabileceği belirtilen *Gazânâme-i Cezzâr Ahmed Paşa*, Akka Kalesi muharebeleri üzerinde odaklanmakta, genel itibariyle ise Napolyon'un Mısır seferini anlatmaktadır (Koç, 1992, s. 18,19). Bu eserde de diğer gazavatnâme/fetihnâme/ zafernâmelerde olduğu gibi anlatımı kuvvetlendirmek, heyecan

¹⁴ Osman Koç, *Gazâ-nâme-i Cezzâr Gazî El-Hâcî Ahmed Paşa*, Erciyes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1992.

uyandırmak, hayrete ve şaşkınlığa düşürmek vb. sebeplerle mübalağa sanatı kullanılır.¹⁵ Bu sanatın kullanımı şöyle örneklendirilebilir:¹⁶

... lâ-yuhsâ küffâr (s. 49)

kefere-i bed-girdâr lâ-yu'add ve bî-şümâr (s. 50)

... tob ve hamîre isâbet iden semtlerde ne'âş-ı a'dâ lâ-yu'add ve lâ-yuhsâ (s. 64)

Bonapart'tan "nâm-ı bed-kâm" (s. 67) olarak bahsedilen eserde ve onun anlatıldığı bir mektupta, zorba, zâlim, yalancı bir kâfir olduğu üzerinde durulurken gayet cesur bir söylemin hâkimiyeti de göze çarpmaktadır. Napolyon'a cezalandırılması için iki unsur uygun görülür: "yağlı kurşun" ve "keskin kılıç" (Koç, 1992, s. 37).

... şu vechile cevâb-ı tahrîrini emr ü fermân buyurmuşlardır ki "Bonâborte **kelbi** henüz **nân-ı küfrân** ve âdem 'addâdından ma'dûd olmayup **zûr-bâz** ve **bâgî** ve **kâzib bir kâfir** olmağla bizden ana tahrîrât olunmak lâik-ı şân-ı dîn ü devlet degildir. Bizim ana cevâb-ı kat'î savâbımız **yağlı kurşun** ile **keskin kılıçdır**, böylece tahrîr u fellâh-ı mesfûru i'âde eylesesin" deyü emir buyurdıkları ahşama karîb idi. (s. 68)

Yine bu metinde diğerlerinde olduğu gibi "öteki" için; "hâin-i bed-fi'al" (s. 47), "âlûde-i çirkâb-ı kefere-i nâ-tâb" (s. 47), "kefere-i bed-girdâr" (s. 50), "adû-yı bed-şi'âr" (s. 52), "ordu-yı menhûse" (s. 53), "kâfir-i bed-şi'âr" (s. 55), "küffâr-ı bed-tebâr" (s. 57), "adüvv-i dîn" (s. 60) vb. kullanımlarının çokluğu görülmektedir.

Seyr Eyle Dûd-ı Âhı Kûy-ı Fezâda (s. 254)¹⁷

XVIII. yüzyıl gazavât-nâmelerinden olan *Gazavât-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa*, Kaptan-ı deryâ Gazi Hasan Paşanın, 1768-1780 yılları arasında katıldığı deniz ve kara savaşlarını konu edinmektedir (Temelkuran, 2000, s. önsöz). Bu eserde dikkat çekici unsur özellikle deniz savaşları anlatılırken doğrudan "gemi, donanma, kaptan" gibi

¹⁵ Osman Koç eseri değerlendirirken "İfadelerindeki kuvvetli anlatım yanında, edebiyatın da ağır bastığı görülür. Çok başarılı bir mübalağa sanatı icrası vardır." diyerek örnekler verir (Osman Koç, a.g.t., s. 21).

¹⁶ Gazavât-nâmelerdeki bu durum için Kürşat Şamil Şahin, "Bahsolunan varlıklar ve eşyalar günlük yaşamın bir parçasıdır. Eserlerde, olaylarda rol alan kişiler fiziksel ve ruhsal yönden betimlenir. Metinlerde düşmanın doğasındaki kötülük daima vurgulanır. Hem kişisel başarı ve kahramanlıklar hem de ihanet ve başarısızlıklar anlatılır. İyi ve kötü şahıslar detaylarıyla tasvir edilir. İsmi geçen şahsiyetler tarihi bazı kahramanlarla özdeşleştirilir. Tasvirlerde mübalağalı anlatımlar fazladır. Çoğunlukla olaylara şahit olmuş kişilerin kaleminden çıktığı için anlatıcının samimi bir üslubu vardır." demektedir (Kürşat Şamil Şahin, "Gazavât-nâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri", *TÜBAR-XXXVII* /2015-Bahar, s. 238).

¹⁷ Tefik Temelkuran, *Gazavât-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa (Tahlil ve Tenkidli Metin)*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000.

cins isimlerde dahi düşmana ait oldukları için “uğursuz, meş’ûm” gibi sıfatların kullanılmasıdır: “Lenger-i menhûse” (s. 229), “lenger-endâz-ı mel’ânet-sâz” (s. 229), “donanma-i murdâr” (s. 230), “küffâr-ı mel’ûnun süfün-ı menhûsesi” (s. 233), “küffâr donanması” (s. 233), “donanma-i menhûse” (s. 235), “kapudâne-i menhûse” (s. 235), “kâfirin kalyon-ı menhûsesi” (s. 236), “sefine-i menhûse” (s. 236), “lenger-i mel’ânet” (s. 237), “lenger-i murdâr” (s. 239), “donanma-yı cây-ı idbâr” (s. 282) vb.

Gazavât-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa’da gözlemlenen bir diğer hususiyet, yer yer düşman için kullanılan ifadelerdeki sıfatların üst üste âdeta olumsuzluğu pekiştirmek için kullanımınıdır: “düşmen-i dîn-i la’în-i bed-âyin” (s. 235), “düşmen-i bî-dîn-i la’în-i bed-âyin” (s. 240), “düşmen-i dîn-i bed-dîn” (s. 278), “düşmen-i dîn-i bed-la’în” (s. 281), “kâfir-i bî-dîn ü la’în” (s. 283), “bî-âr u bî-dîn-i ebed-la’în” (s. 283), “ecnâs-ı küffâr-ı mel’ânet-kâr” (s. 285), “küffâr-ı bed-kâr-ı div-sâr”, (s. 290), “hâ’in-i dîn-i bî-dîn” (s. 295), vb.

Bilindiği üzere, Osmanlı kültürüyle alâkalı metinlerde Nemrûd, olumsuz bir örneklem olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşman askerlerinin, bu metinde de kaynaklarda “taç giyen ve tanrılık iddiasında bulunan ilk kişi” (Yıldırım, 2008, s. 543) olarak belirtilen Nemrûd gibi olduklarına değinilmektedir:

... düşmen-i dîn-i bî-dînin askerinden başı şabkalı **Nemrûd-ı merdûdları** karşılarımızda... (s. 253)

Nâsir, metnin bir başka yerinde ise yaradılışlarını domuza benzettiği “öteki”nin yaptıklarını, Âd kavmi ve Nemrûd’la özdeşleştirmektedir:

... cibilliyet-i **hınzîrânelerini** icrâ-yı kemâl-i rütbe-i ikdâm u isrâr ile tekrâr kavm-i Âd’a nâzil olan belâ-yı bârân-ı bî-amân gibi âteş-i **Nemrûd** yağdırıp kal’a-i mezbûre-i nâ-çârı dûd-ı kebûd ile çarh-ı gerdûn gibi pür-dûd edüp... (s. 254)

Bir diğer pasajda, hapsedilen düşman askerlerinin davranışları, inatçılıkları “Nemrûd-ı anîd” şeklinde anlatılır, onların buna tahammül edemeyişleri “gulyabânî” benzetmesiyle verilir ve ölülerinin köpek leşleri gibi denize atıldığından bahsedilir:

...lâkin kemâl-i ta’annüd-i frengîlerinden ve **Nemrûd-ı anîd** olduklarından **Gulyabanî** gibi habse tahammül edemeyüp birkaç gün zarfında günden güne birer ikişer fi’n-nâr-ı fi’s-sakr **lâşe-i kilâb** şekilleri ilkâ-yı deryâ olup... (s. 291)

Yine nâsirin “bed-kâr” sıfatıyla nitelendirdiği kâfirlerin mertçe dövüşmediğini, buna güçlerinin yetmediğini anlattığı ve onların frengi oyunlar, hileler yaptıklarını belirttiği ifadeleri şöyledir:

... zirâ **küffâr-ı bed-kâr** ise merdân mukâbele eylemeye tâb-âver olamayüp âteş-bâzluk ile **mel’ânet-sâz** olup her bâr bir takrib **hile-i frengî** re’yi olduğundan etrâf-ı bilâd ve kilâ’-ı ahvâlleri perîşân... (s. 297)

Düşman metinde bazen “küffâr-i sahhâr” (s. 302), “küffâr-ı seg-vâr” (s. 282), bazen “küffâr-ı bed-reftâr”, bazen de (s. 285) “küffâr-ı div-sâr” (s. 248) olurken yaptığı iş de “pîşe-i iblisâne” (s. 243) olmaktadır. Yeri daima “küffâr-ı dûzah-karâr” (s. 282) terkinde olduğu gibi cehennem olarak belirtilmektedir. Yine metinde düşman için sihirle alâkalı betimlemeler de yapıldığı gözlemlenmektedir:

... bu **kâfir-i la'în-i bed-dîn-i hazelân-karîn** ne rütbe **kizzâb** ve **mürtekindür** ki her türlü **hile** ve **hud'a** ve **sîhr-i fir'avnî** birle...(s. 303)

Değerlendirme

- Her eser, kendi üslûp ve kelime kadrosunu kendisi belirlese de yani her eserin kendine ait özel bir söylem alanı olsa da incelediğimiz gazavâtname metinlerinden yola çıkarak bunların düşman tanımında ve düşman için kullanılan kelimeler açısından “kanonik metinler” hâline geldiğini veya büyük benzerlikler gösterdiklerini söyleyebiliriz.
- Çalışmaya dâhil edilen ve küçük kesitler hâlinde kullanımları örneklendirilen metinlerde genellikle bir millet isminden ziyade çoğu kez din farklılığı sebebiyle “kâfir/ kefere/ küffâr” ifadeleri kullanıldığı görülür. Bu ifadelerde daha ziyade, savaşılan milletler bahis konusu olduğundan aşağılayıcı, tahkir edici isim, sıfat ve fiillerin kullanımı dikkat çekmektedir.
- Bir başka husus müelliflerin “kâfir, kefere, küffâr” gibi aynı kökten gelen kelimeleri kullanarak ve “millet” adına yer vermeyerek/az yer vererek bir nevi “kimliksizleştirme” yapmasıdır. Onların hepsine “toptan bir bakış”la bakılır ve hepsi için aynı/benzer söylemlerde bulunulur.
- “Zihinde var olan tercihe açık mevcut dil olanaklarından bilinçli/bilinçsiz olarak seçilen dil birimlerinin/dilsel özelliklerin kişiye özgü kullanımının yoğunlaşmasından doğan özgün bir yapı” (Karahancı, 2016, s. 1732) olarak dikkatlere sunulan “üslûp”, bir metnin anlam yönünün ötesinde bu anlamsal çerçevenin “nasıl sağlandığı” ve “nasıl oluşturulduğu”nu okuyucuya ifşa eden bir bütündür. Bu cümleden olmak üzere “üslûb”u oluşturan her kelimenin aslında büyük bir ehemmiyeti, büyük bir mevkii bulunmaktadır. Tanımlamada yer aldığı üzere şair/yazar seçtiği/kullandığı kelimeleri, sıfatları “bilinçli/bilinçsiz” bir şekilde gayr-ı ihtiyarî olarak da kullanır. Ancak ikincisinde de farkında olunmayan/olunamayan bir “bilinçli”lik vardır aslında. O da yaşanan çevrenin, içinde bulunulan şartların, inanılan dinin kısacası sahip olunan değerler bütününe “kişiyi” yönlendirme durumudur.
- Savaşılan milletlerin sadece kendileri değil, kullandıkları araçlar, çeşitli savaş âletleri, gemi, top vb. cansız nesnelere de “uğursuz” kelimesiyle anlatılır.

- Kürşat Şamil Şahin bu tip metinlerde “Düşman askerleri; köpek, karga, koyun, güvercin, domuz, serçe, kedi, fare, sığırcık, çekirge, tavuk gibi hayvanlara benzetilmiştir. Türk askerleri; yılan, kaplan, aslan, kurt, şahin, tilki, ejderha, timsah, karınca, akrep gibi hayvanlara benzetilmiştir. Askerlerin Ye’cuc, Me’cuc, dev, peri, gül, diken, ayva tüyü, yağmur, ay, yıldız veya rengârenk çiçeklerle de anıldığı görülür.” (Şahin, 2015, s. 241) tespitini belirtir. Aynı husus yukarıda ifade edildiği üzere ele aldığımız metinlerde de aynen devam etmektedir.
- İncelenen eserler, “millet” fikrinden ziyade “ümme” fikrinin geçerli olduğunu, “din” olgusunun yazılan metinlerin hem anlamını hem de söylemini belirlediğini, bu durumun hem şair hem de tarihçi yazarlarda farklılık arz etmediğini ve “öteki”nin anlatımının daima kötü ve olumsuz olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Kaynaklar

- Adamaz, K. (1998). *Fetihnâme-i cezîre-i Sakız (Transkripsiyon-Değerlendirme)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, M. (2009). *Sipâhizâde Ahmed'in gazâvat-nâme-i cezîre-i Girit ve Zadre isimli eseri (değerlendirme-transkripsiyon)*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük*, Kubbealtı Yayınları.
<https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>
- İsen, M.-Aksoyak, İ. H. (2018). Vuslatî Ali Bey, *Gazanâme-i Çehrin*, ekitap.kulturturizm/Eklenti/58584,vuslati-ali-bey--gaza-name-i-cehrinpdf.pdf?0.gov.tr
- Karahancı, İ. (2016), Sözcük birimlerin üslup oluşumuna katkısı. *TEKE*, 5(4), 1731-1747.
- Koç, O. (1992). *Gazâ-nâme-i Cezzâr Gazî El-Hâcî Ahmed Paşa*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Levend, A. S. (2000). *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in gazavât-nâmesi*. TTK Yayınları.
- Onay, A. T. (2002). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar*. Cemâl Kurnaz (haz.). TDV Yayınları.
- Şahin, K. Ş. (2015). Gazavât-nâmelerde edebî savaş tasvirleri. *TÜBAR*, XXXVII-Bahar, 235-268.
- Şahin, K. Ş. (2015). *Gazavatnâmelerde edebî savaş tasvirleri (15-16. yüzyıl)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Temelkuran, T. (2000). *Gazavat-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa (tahlil ve tenkidli metin)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tökel, D. A. (2001). Şâirin tarihe düştüğü not: şâir gözüyle Kara Mustafa Paşa ve Çehrin seferi. *Uluslararası Merzifonlu Kara Mustafa Sempozyumu (08-11 Haziran 2000)*. Merzifon Vakfı Yayınları, 371-382.
- Yıldırım, N. (2005). *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Tahlil ve Metin*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi.
- Yılmaz, M. (2012). Mustafa Zühdî, *Ravzatü'l-gazâ (târîh-i Uyvar) (1663-1665) tahlil ve metin*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.